

לימודי דעת – תוכנית לימוד השולחן ערוך

הלכות אבלות

סימן שמ – שעור 1

© רשות השימוש בשיעורים היא אישית בלבד לצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון
אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה אחרת ללא רשות מפורשת מהמו"ל
- לימודי דעת תכנית הסמיכה שע"י פרחי שושנים 03-6166340 -

נושא הסיכום: הלכות קריעה (סימן שמ, סעיפים א- ד)

תוכן הסיכום:

1. סעיפי השו"ע והרמ"א (כולל ציוני ש"ך וט"ז)
2. פתיחה
3. טעמי הקריעה
4. האם חיוב קריעה הינו מהתורה או רק מדרבנן
5. על מי קורעים
6. חיוב קריעה בעמידה
7. מתי הוא זמן הקריעה
8. כיצד הוא אופן הקריעה
9. האם יש להקפיד שלא יקרע יותר מהשיעור (טפח)
10. היכן הוא מקום הקריעה (בבגד)
11. מהו גודל הקרע שיש לקרוע בבגד
12. קריעה בפני קרובו שנפטר לו בן משפחתו

הסיכום נכתב ע"י הר' יצחק צבי אושינסקי (דיין)

הלכות קריעה

דיני אבלות פותחים בהלכות קריעה על נפטר. דין קריעה בהלכה הינו ארוך ומורכב מפרטים רבים. את הסיכומים הראשונים הפותחים את הלכות אבלות נקדיש להלכות קריעה ופרטיהם.

סעיפי השו"ע והרמ"א (כולל ציוני ש"ך וט"ז):

סימן ש"מ – ענין הקריעה שיעורה ומקומה ועל מי קורעין ובאיזה זמן קורעין.
ובו ל"ט סעיפים:

א. מי שמת לו מת והוא מהמתים א שראוי להתאבל עליהם ב חייב לקרוע עליו, וצריך שיקרע מעומד, ואם קרע מיושב, לא יצא.

רמ"א: ולריך לחזור ולקרוע. ולכתחילה לריך לקרוע ג קודם שיסתום פני המת.

ב. מקום הקריעה בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחוריו רמ"א: או כשולי הכנף או מן הצדדין לא יצא.

רמ"א: וי"א שיו"א אם קרע כשולי הכנף, וכן נהגו להקל לקרוע כשולי הכנף ד כשקורעין על שאר מתים שאינן מתאבלין עליהם, אבל על המתים שהם קרוביו ומתאבלים עליהם אינו יולא בקריעה זו ולריך לקרוע בבית הצואר, וכן נהגו.

ג. שיעור קריעה טפח, ואם קרע על מת ובא להוסיף באותה קריעה על מת אחר, ה אם אחר ז' סגי בכל שהוא, ואם הוא בתוך ז' צריך טפח. ועל אביו ואמו אפי' אחר ז' קרע עד שיגלה את לבו.

ד. כשם שקורע על קרובו שמתאבל עליו כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו, כיצד, הרי שמת בן בנו או אחי בנו (א) או אם בנו, חייב לקרוע בפני בנו, ובן קרע ו על חמיו ומותו והאשה קורעת על חמיה וחמותה.

רמ"א: ואין נוהגין עכשיו כן, וכמו שיתבאר לקמן סי' קעד לענין אבלות.

פתיחה

דיני קריעה מקורם בגמרא במסכת מועד קטן, פרק אלו מגלחין.

טעמי הקריעה

בספר "גשר החיים" (ח"א, תחילת פרק ד) מובאים כמה טעמים לקריעה על מת:

א. לעורר הצער.

להסיח את מחשבת האבל, שיחשוב האבל על הפסד הבגד וזה יסיח דעתו במקצת מאסון קרובו.

י"א שיש בזה רמזים רוחניים מהזוהר.

האם חיוב קריעה הינו מהתורה או רק מדרבנן

בגמרא במ"ק דף כד ע"א מובא "אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל, אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה, שנאמר (ויקרא י, ו) 'ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו' – הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה". מלשון הגמרא משמע בפשטות שחיוב קריעה נלמד מהפסוק הנ"ל, וא"כ הינו חיוב מהתורה. ואולם הרמב"ן (בספר תורת האדם, עמ' סג) כתב שכל דין קריעה הינו רק מדרבנן, והפסוק המובא בתורה הינו רק אסמכתא. ויש לשאול, אם חיוב זה הינו רק מדרבנן, א"כ מהו דין מיתה המוזכר בגמרא על מי שלא קרע? ומבאר זאת הרמב"ן שם, שמיתה זו היא כדין העובר על דברי חכמים החייב מיתה, כמובא בגמרא בברכות ד ע"ב.

גם התוספות במ"ק שם (ד"ה הא) כתבו כרמב"ן, שלמרות שמביאה הגמרא פסוק לחיוב קריעה, אף ע"פ כן כל חיוב הקריעה הינו רק מדרבנן, והפסוק הינו אסמכתא בעלמא, ומוכיח שם את דבריו אלו. גם הש"ך שם (סי' שמ ס"ק ב) כותב שכל חיוב הקריעה הינו רק מדרבנן.

ביאור הסעיפים

מצוות קריעה מוטלת על אדם שנפטר לו אחד משבעת קרוביו שמוטל עליו להתאבל עליהם. ואלו הם: אביו, אמו, בנו, בתו, אחיו, אחותו מאביו ובתולה ואשתו. עוד הוסיפו חכמים כמה קרובים שיש להתאבל עליהם, וממילא גם לקרוע עליהם, והם: אחיו מאמו, אחותו מאמו בין בתולה בין נשואה ואחותו נשואה מאביו.

בסי' ש"מ סע' א פוסק השו"ע (וכן הטור) "מי שמת לו מת, והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו", ואולם לא מפרט שם מי הם אותם המתים שמתאבלים עליהם. ואולם פירוט קרובים אלו, שעליהם מתאבל וקרוע (שהובא לעיל), מובא בשו"ע סי' שעד סעי' ד.

סעיף א

על מי קורעים?

חיוב קריעה בעמידה

הגמרא במו"ק כא ע"א כותבת שיש לקרוע בעמידה. הגמרא מוכיחה את דבריה מהפסוק המובא באיוב (איוב א, כ) "ויקם איוב ויקרע את מעילו", ולאחר שדוחה ראייה זו מוכיחה דין זה מהפסוק המובא אודות דוד (שמואל ב יג, לא) "ויקם המלך ויקרע את בגדיו".

ואולם, מה דינו אם קרע בישיבה, בדיעבד? הטור מביא מחלוקת ראשונים בזה. דעת הראב"ד והר"ף שיצא ידי חובה, בדיעבד, גם אם קרע בישיבה ולא עמד (ובבית יוסף מובא שיתכן שאין הם מכריעים כך, אלא שנשארו בספק בדין זה). ואולם דעת הר"ץ גיאת והרא"ש היא שאפי' בדיעבד לא יצא ידי חובה אם קרע בישיבה, ויש לו לחזור ולקרוע שוב בעמידה (את דבריהם הם מוכחים מהגמרא במו"ק כ ע"ב אודות אמימר שקרע במיזב וכו' שלא עמד, קם וקרע שנית בעמידה. ואילו דעת הראשונים החולקים היא שאמימר החמיר על עצמו בזה). הב"י כותב שגם דעת הרמב"ם היא כשיטת שאם קרע בישיבה, יש עליו לחזור ולקרוע בשנית.

השו"ע עצמו מכריע כדרכו כשיטת רוב בעלי הוראה (השו"ע פוסק בד"כ לפי דעת שלשת עמודי ההוראה העיקריים, שהם: הרמב"ם, הר"ף והרא"ש), ופסק בסע' א שצריך לקרוע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא (כשיטת הרא"ש והרמב"ם). והרמ"א מוסיף שם "וצריך לחזור ולקרוע".

כשקרע בישיבה ויש עליו לקרוע בשנית, האם גם יברך על קריעה חוזרת זו (שהרי בכל קריעה יש לו לברך "דיין האמת")? בספר "ציץ אליעזר" (ח"ה סי' לג, ברמת רחל) כתב שאם חוזר וקורע לא יברך בשנית. סברתו היא שנפרדת חובת הקריעה מחובת הברכה. ואולם בספר שבט יהודה כתב שברכה זו הינה דין בקריעה, ולכן אם קורע בשנית, יברך גם בקריעה זו. ועי' בנידון זה עוד בשו"ת "יביע אומר", ח"ב, יור"ד, כג.

עוד ברצוני לציין את המודגש באחרונים, שיש להיזהר בעת הקריעה שלא יסמוך עצמו על שום דבר, שהו' כמיושב.

ומה בדבר חולה, שלא יכול לעמוד, כיצד יקרע? ועי' בשו"ת קנין תורה ח"ג סי' קח הפוסק שיכול לקרוע בישיבה או בשכיבה.

מתי הוא זמן הקריעה?

הרמ"א בסוף סע' א מסיים "ולכתחילה צריך לקרוע קודם שיסתום פני המת". משמעות דבריו היא שזמן הקריעה הינו לפני כיסוי המת בקבר. ועי' ש"ך שם ס"ק ג הכותב שזמן הקריעה הינו כשמגיע לברכת דיין האמת (בשם שו"ע שלט, ג, ושם משמע שזמן הקריעה והברכה הוא בעת יציאת נשמה). ואולם על כך יש להוסיף שהמנהג היום בהרבה מקומות הוא לקרוע ולברך ברכת "דיין האמת" קודם שמוציאים את המת מהבית. ויש שנוהגים כיום לקרוע ולברך בהוצאת המת ובהתקבצות העם להספדים, וכך מובא גם בספר "גשר החיים" פרק ד סע' ו, ושם מביא כמה הסברים למנהג זה. וניתן לעיין עוד בזה בספר "תשובות והנהגות" ח"ד סי' רעד פרק א, ח.

זמן הקריעה

יש לציין שיש מבני ספרד הנוהגים לקרוע אחרי כל ההלוויה (כשנקבר) ואז מתחילים דיני האבלות (וכן מובא גם בספר "גשר החיים" פרק ד סע' ו). ועי' בזה עוד בספר "יביע אומר" ח"ב, יור"ד סי' כג, ה.

כיצד הוא אופן הקריעה

בפתחי תשובה ס"ק א מביא דעת האחרונים שטוב שתהיה כל קריעה ע"י אחר ולא ע"י האבל עצמו (משום שמאחרים מתבייש יותר, ויש לאבל יותר עגמת נפש שאחר קורע בגדיו, והוא שותק ומקבל עליו דינו יתברך).

אופן הקריעה

יש לציין שהמנהג המובא בשו"ת בית יהודה סי' כו הוא שאחר מתחיל וחותר קצת בסכין, ואחר כך קורע האבל עצמו (וכן מובא גם בספר "גשר החיים" ח"א, ד), וכן נוהגים.

האם יש להקפיד שלא יקרע יותר מהשיעור (טפח)

הפת"ש שם מביא דעת האחרונים שיש להקפיד שלא יקרע הבגד יותר מהשיעור, שהרי עובר על איסור "בל תשחית". ואולם, עי' בקונטרס אהל חנה שבספר פני ברוך המביא דעת הגר"י פ"ש וצ"ל שאין זה בת תשחית, דבין כך הבגד מופסד (וכן פסק גם בגשר החיים שם).

היכן הוא מקום הקריעה (בבגד)

הגמרא במו"ק כו ע"ב כותבת שהקורע למטה ומן הצדדין, לא יצא. ואכן, מדין זה הסיק הרמב"ם (פ"ח מאבל, הלכה א) שקורע מלפניו ולמעלה. כן פוסק גם השו"ע בסימן זה סע' ב "מקום הקריעה בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחוריו (או בשולי הבגד) או מן הצדדים, לא יצא". ומוסיף הפת"ש בס"ק ב את דינו של החכמת אדם, שגם אם קרע לרוחב הבגד, לא יצא, משום שאין זה נראה שקרעו שם, אלא נראה כנקרע מעצמו.

סעיף ב

ואולם, הרמ"א שם מביא את דברי הסמ"ק (סי' צז עמ' ע) הסובר שאם קרע בשולי הבגד, יצא, וכן נהגו להקל לקרוע בשולי הבגד. ואולם, כל זה רק בקריעה על שאר מתים שלא מתאבל עליהם (וקורע עליהם בעת יציאת נשמתם), אך על קרוביו שחייב להתאבל עליהם (ומפורטים כבר לעיל) אינו יוצא בקריעה בשוליים, וצריך לקרוע עליהם בבית הצואר.

מהו גודל הקרע שיש לקרוע בבגד

בגמרא במו"ק כו ע"ב מובא שקורע טפח, וזאת נלמד מהפסוק המובא בשמואל ב (א, יא) אודות דוד "ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם" – ואין אחיזה פחות מטפח. כן פסק גם השו"ע בסעיף זה.

סעיף ג

ומוסיפה שם הגמרא, ששיעור זה (טפח) הינו רק בקריעה ראשונה, ואולם אם כבר קרע על מת אחד, ולאחר שבעה נפטר לו עוד קרוב וצריך לקרוע גם עליו, מספיק להוסיף כל שהוא על הקריעה הראשונה. ואולם אם נפטר לו השני תוך שבעה, יש לקרוע גם עליו עוד טפח. (וכל זה רק בשאר קרובים, ואולם בהוספה על קרע של אביו ואמו הדין שונה, ויבואר להלן). כך נפסק גם בשו"ע בסעיף זה, ומסיים השו"ע דבריו, שבפטירת אביו ואמו, אפי' נפטרו אחר שבעה של קרובו הראשון, קורע עליהם עד שיגלה לבו (שהוא שיעור הקריעה על אב ואם, ויבואר עוד להלן).

קריעה בפני קרובו שנפטר לו בן משפחתו

סעיף ד

השו"ע בסעיף זה פוסק ש"כשם שקורע על קרובו שמתאבל עליו, כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו", ומביא השו"ע דוגמה לדין זה "הרי שמת בן בנו או אחי בנו או אם בנו, חייב לקרוע בפני בנו". דין זה מקורו בגמרא במו"ק כ ע"ב שאמימר קרע בפני בנו על פטירת בן בנו.

הרמב"ן (ומובא בטור) למד מדין זה שקריעה זו צריך שתיעשה דווקא בפני אותו הקרוב האבל, ואם קרע שלא בפני קרוב זה, לא יצא. ואולם, דעת הרא"ש שם היא שכיון שקריעה זו הינה בעת חימום (רגע הצער הראשוני), הלכך קורע מיד כששמע, ואפי' שלא בפני קרובו שמתאבל.

השו"ע שם מוסיף שיש לאדם לקרוע גם על חמיו וחמותו (שהרי אשתו קורעת עליהם), וכן אשה תקרע על חמיה וחמותה (שהרי בעלה קורע עליהם). על שאר קרובי אשתו פטור מלקרוע (ש"ך ס"ק ו).

ואולם, בניגוד לפסק זה שבשו"ע (שחייב אדם לקרוע בפני קרובו המתאבל) פסק הרמ"א שם "ואין נוהגין עכשיו כן". לא נהגו לקרוע בפני קרובו שקורע על פטירת קרובו.

חשוב לציין, שסעיף מקביל לסעיף זה נמצא בשו"ע סי' שעד סע' ו. שם מדובר אודות אבלות של קרוב בפני קרובו המתאבל. גם שם קיימת מחלוקת דומה בין השו"ע (המחייב לנהוג אבלות בפני קרובו המתאבל) ובין הרמ"א (הסובר שלא נהגו באבלות זו בפני קרובו). ואי"ה עוד נרחיב בזה להלן, בסי' שעד.

סיכום

- א. בפתחת השיעור הובאו טעמי הקריעה וכן הובאו הדעות בדבר השאלה האם חיוב הקריעה הוא מהתורה או מדרבנן.
- ב. מצוות קריעה מוטלת על אדם שנפטר לו אחד משבעת קרוביו שמוטל עליו להתאבל עליהם. ואלו הם: אביו, אמו, בנו, בתו, אחיו, אחותו מאביו הבתולה ואשתו.
- ג. חכמים הוסיפו עוד כמה קרובים שיש להתאבל עליהם (וכן גם לקרוע עליהם), והם: אחיו מאמו, אחותו מאמו בין בתולה בין נשואה ואחותו נשואה מאביו.
- ד. צריך לקרוע מעומד, ואם קרע מיושב חלוקים בזה הראשונים ולהלכה לא יצא, וצריך לחזור ולקרוע.
- ה. יש להיזהר בעת הקריעה שלא יסמוך עצמו על שום דבר.
- ו. חולה, שלא יכול לעמוד, יכול לקרוע בישיבה או בשכיבה.
- ז. סדר הקריעה הוא שאחר מתחיל וחותך קצת בסכין, ואחר כך קורע האבל עצמו.
- ח. המנהג היום בהרבה מקומות הוא לקרוע ולברך ברכת "דיין האמת" קודם שמוציאים את המת מהבית. ויש שנוהגים כיום לקרוע ולברך בהוצאת המת ובהתקבצות העם להספדים.
- ט. מקום הקריעה בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחריו (או בשולי הבגד) או מן הצדדים, לא יצא.
- י. גם אם קרע לרוחב הבגד, לא יצא.
- יא. לרמ"א אם קרע בשולי הבגד, יצא, וכן נהגו להקל לקרוע בשולי הבגד. כל זה רק בקריעה על שאר מתים, אך על קרוביו אינו יוצא בקריעה בשוליים, וצריך לקרוע עליהם בבית הצואר.
- יב. שיעור הקריעה הוא טפח.
- יג. שיעור זה הינו רק בקריעה ראשונה, ואולם אם כבר קרע על מת אחד, ולאחר שבעה נפטר לו עוד קרוב וצריך לקרוע גם עליו, מספיק להוסיף כל שהוא על הקריעה הראשונה.
- יד. אם נפטר לו השני תוך שבעה, יש לקרוע עליו עוד טפח.
- טו. השו"ע פסק שחייב אדם לקרוע גם בפני קרובו על מת שמת לקרובו.

הלכות אבלות סימן שמ סעיפים א- ד / שיעור 1

טז. עוד פוסק השו"ע שיש לאדם לקרוע גם על חמיו וחמותו, וכן אשה תקרע על חמיה וחמותה.

יז. הרמ"א אינו מקבל את שתי ההלכות הנ"ל וחולק עליהם, דלא נהגו כן.

